

KRİSTAL YAĞMASI(*)

Prof. Dr. O. ÖZCAN DORA

Ülkemiz 19. yüzyıldan beri Avrupalı ve Amerikalı maden ve petrol aracılarının dikkatini çekmiştir. 19. yüzyılın ortalarında bir misyoner olarak Osmanlı İmparatorluğuna gelen Rus asıllı doğabilimci Tchihatcheff yirmi yıla yakın tüm Anadolu'yu dolaşarak, ülkemizin jeolojik yapısını ve yeraltı kaynaklarının değerini belirten 9 ciltlik eserini 1853 - 68 yılları arasında Paris'te yayınlamıştır. İzmir'de İngiliz Konsolosluğunda çalışan Hamilton ve Strickland'ın ortak hazırladıkları ve 1840 yılında Londra'da yayınlanan eser de, doğa kaynaklarımızın zenginliğini bütün dünyaya duyuruyordu. Her iki eserde de Türkiye'nin doğa zenginlikleri, o günün ölçülerine göre çok ayrıntılı olarak anlatılmakta ve elle yapılmış güzel resimlerle ve haritalarla sergilenmektedir.

Yukarıda sözü edilen eserlerin ekonomik açıdan verimliliği 20. yüzyılın başlarına rastlar. Fransız ve İngiliz şirketleri Türkiye'deki madencilik alanına el atmağa başlamışlardır artık. Madenlerimizden çıkan ekonomik yüksek değerli ham cevherler yanında, maden işletmelerinde daima ekonomik minerallere eşlik eden, ham madde yönünden değeri bulunmayan, ancak müzeler ve süs taşı endüstrisi için çok büyük değerlere ulaşabilen düzgün kristaller de ülkemizi terk ederek Avrupa ve Amerika'nın yolunu tutmaya başlar. Fransızların Mustakemalpaşa dolaylarında, yalnızca ametisti kristalleri (süs taşı olarak kullanılan mor renkli bir kuvars türü) işletmek için çalıştırdıkları maden ocakları bilinmektedir.

SÜRDÜRÜLEN YAĞMA

Ülkemizde uzun geçmişi olan kristal yağması günümüzde süregelmektedir. Güncel kristal yağmasının amacında da değişiklikler meydana geldiğinden, yeni yöntemler geliştirme zorunluluğu doğmuştur. Günümüzde ülkemizden dışarıya üç amaç için kristal çıkarılmaktadır. Bunlardan birincisi, eskiden de olduğu gibi müzeler, özel kristal koleksiyoncularına ve kristal satan dükkânlara malzeme sağlamaktır. İkincisi, süs taşı olarak kullanılabilen kristalleri Avrupa'daki işletmelere aktarmaktır. Üçüncüsü ise ki bu amaç son 25 yılda endüs-

trinin kaydettiği aşama ile birlikte doğmuştur, endüstrinin çeşitli alanlarında kullanılan yapay kristaller için ham madde olarak kullanılmaktadır. Özellikle bu üçüncü amaç için, ülkemizi terk eden kristaller tonları aşan miktarlara ulaşmaktadır.

Müzeler ve kristal koleksiyoncuları için dünyada ender bulunan ve çok düzgün büyümüş kristaller ilginç ve değerlidir. Ülkemizden her yıl 10 çeşite yakın, binlerce kristalin bu amaçla dışarıya çıkarıldığını tahmin etmekteyiz. İzlenen en kolay yol turistlerin yok pahasına köylülerden, madencilere ve Türkiye'deki amatör kristal koleksiyoncularından satın almalarıdır. Yıllar boyu turistler kanalıyla binlerce, belki de milyonlarca küçük antika eşyalar ülkemizi terk etmişti; şimdi de aynı yolla değerli kristallerimizi kaybetmekteyiz. Avrupa ve Amerika'yı görmüş çoğu kişimiz, pahalı dükkânların sık vitrinlerini süsleyen, göz alıcı kristalleri anımlayacaklardır. Bunların içinde Türkiye'den gitmiş çok değerli parçalarla karşılaşabilirsiniz.

Süs taşı için ülkeden çıkarılan kristaller, doğrudan doğruya döviz kaynaklarımıza zarar vermektedir. Dünya'nın birçok bölgelerinde süs taşı endüstrisi iyice gelişmiştir ve ülkelere büyük döviz sağlamaktadır. Örneğin Brezilya'da süs taşlarını işleyen çok büyük işletmeler bulunmaktadır. Yurdumuzda çok güzel örneklerine rastlanan opallerin ve ametistlerin, süs taşı ticareti için, denetimsiz ülkeyi terk ettiğinden endişe duyulmaktadır.

Öte yandan Avrupa'daki yapay kristal işletmelerini beslemek amacıyla tonları aşan kuvars kristallerinin, adı bir maden cevheri gibi, Türkiye'den ihraç edildiğini duymaktayız. Doğal kuvars, hatasız yapay kristallerin elde edilmesinde hammadde olarak kullanılır. Yapay kuvars kristalleri de, telsiz, radyo, televizyon v.b. aygıtlar endüstrisinde osilatör olarak çok önemli bir parçayı oluşturur.

ÖNERİLEN ÖNLEMLER

Etkin olabilecek önlemler önerilmeden önce ülkemizdeki kristal işletmeciliğine bir göz atmak gerekir. Bizde kris-

taller, ya maden işletmelerinde ekonomik mineraller yanında, ekonomik değeri olmayan yan ürün olarak çıkarılır ve gelişigüzel dağıtılır; ya da amatör koleksiyoncular tarafından köylülerden, çobanlardan toplanır. Bu amatör koleksiyonculardan çok az ücret karşılığı maden ihracatçılarına veya turistlere geçmektedir. O halde kristal işletmeciliğinin özel bir düzene bağlanması gerektiği açıktır. Bunlar genellikle çok küçük işletmeler olacağından, en iyisi Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün sorumluluğuna bırakılmasıdır. Ayrıca, MTA'ya bağlı büyük bir Doğa Tarihi Müzesi bulunduğundan, bu müze aracılığı ile tüm üniversitelerimiz ve orta dereceli okullarımız kristaller yönünden beslenebilir. Dış üniversite ve müzelerle değişim işlemleri (ki diğer ülkelerden değişik materyal sağlamak yönünden gereklidir) üniversiteler ve MTA tarafından yürütülebilir.

Yukarıdaki önlem yalnız kristal işletmeye yönelik mineral yatakları için geçerlidir. Bunun yanında, ekonomik mineral çıkaran, belli bir büyüklüğe erişmiş devlet veya özel maden işletmelerinin, işletmede rastladıkları kristallerin toplandığı bir müze kurmakla yükümlü kılınmaları gereğine inanmaktayız. Kuruluşlar bu müzelerini, işletmelere en yakın bir üniversitenin Yerbilimleri Bölümü ile ortaklaşa yürütebilirler.

Süs taşı olarak kullanılabilen veya yapay kristallere hammadde oluşturabilecek kristal ihracı hemen yasaklanmalı, gerekirse ilerde devlet eliyle yapılmalıdır. Böylece hem kendi süs taşı sanayimizin gelişimine olanak hazırlanacak, hem de kendi yapay kristal fabrikalarımızın faaliyete geçtiğinde hammaddeyi ülkemizden sağlanabilecektir. Tonlarca kuvars kristallerinin ihracına göz yummaya devam edilecek olursa, ilerde askerî amaçlar için aynı kristalleri veya bunlardan elde edilmiş yapay kristalleri çok yüksek ücretlerle ithal etmek zorunda kalacağımız unutulmamalıdır.

Kristaller, yer yuvarımızın milyar yıllarla ölçülen yaşamında, ancak bir kez oluşmuşlardır. Onları bilinçsiz işletmelerle tahrip etmek, yok pahasına ülkemizden çıkarmak, en değerli doğa kaynaklarımızdan birini sorumsuzca harcamamız demektir.

(*) Cumhuriyet Gazetesinin 11 Temmuz 1976 nüshasında yayınlanmıştır.